

MUINSUSKAITSEAMET

Järva Vallavalitsus

Lp Tiina Oraste

info@jarva.ee

Teie: 12.07.2019 nr 7-1/2019/42-1

Meie: 02.08.2019 nr 1.1-7/2353-2

Muinsuskaitseameti seisukohad Järva valla üldplaneeringu koostamise ja keskkonnamõju strateegilise hindamise algatamise kohta

Sissejuhatuseks

Kultuuri hoidmine on põhiseadusest tulenev riigi toimimise eesmärk – tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Nii on kultuuripärandi väärtustamine ja säilitamine ühiskonna ühine kohustus. Nii aineiline kui vaimne kultuuripärand kannab edasi meie kultuuri ja identiteeti, tuues mälumaastikuna füüsiliselt nähtavale meie ajaloo erinevad kihistused. Eri piirkondade identiteedi alles hoidmine ja edasi arendamine on üldise globaliseerumise taustal oluline. Kultuuripärandi esiletoomine ja kasutamine kohaliku omavalitsuse arengu suunamisel võib anda eri piirkondadele konkurentsieeliseid.

Maastik on tervik. Kultuuripärand on taastumatu ressurss – kui midagi on hävinud, hävitatud, siis tagasi ei saa seda enam kuidagi. Enne meid, tänaseid planeerijaid ja tuleviku kultuurimaastiku kujundajaid, on inimesed siin tegutsenud, inimtegevuse jäljed on tajutavad ja nähtavad, vahel ka peidetult (nt arheoloogia puhul). Meieni jõudnud kultuuripärandi teadvustamine, väärtustamine ja hoidmine on vajalik, et edasi anda see võimalikult terviklikult ka järgmistele põlvetele.

Muinsuskaitseaduses (edaspidi: *MuKS*) sõnastatud muinsuskaitse põhimõtete (*MuKS* § 3) järgimine toetab otseselt planeerimiseaduse (edaspidi: *PlanS*) elukeskkonna parendamise põhimõtteid – luua eeldused kasutajasõbraliku ning turvalise elukeskkonna ja kogukondlike väärtusi kandva ruumilise struktuuri olemasoluks ja säilitamiseks ning esteetilise miljöö arenguks (*PlanS* § 8). Samuti on muinsuskaitseline lähenemine üks osa kestliku kahanemise põhimõtetest ja säästva arengu printsiipidest – olemasoleva pärandi kasutuses hoidmine ja kohandamine kaasaja vajadustest lähtudes on pikas perspektiivis alati kasulikum kui vana lammutamine ja uute struktuuride rajamine.

Kultuuripärandi üldplaneeringutes käsitlemise suunised, mis aitavad kaasa ruumilise planeerimise edukamaks läbi viimiseks on antud 2018. aastal Rahandusministeeriumi koostatud juhise „Nõuandeid üldplaneeringu koostamiseks“ peatükis 4.7. „Kultuuripärandiga arvestamine“ (https://planeerimine.ee/static/sites/2/uldplaneeringu_juhis_final.pdf, edaspidi: *ÜP nõustik*).

Muinsuskaitseamet lähtub üldplaneeringuid kooskõlastades muinsuskaitseadusest, jälgides planeeringualale jäävate kultuurimälestiste ja muinsuskaitsealade käsitlust. Riikliku kaitse all olevad kultuurimälestised on kohaliku kultuuripärandi osa ja nende kasutamine sõltub eelkõige planeerimisotsustest, omanike, kohaliku kogukonna ja omavalitsuse tahtest ning tegevustest neid väärtustada ja arendada.

Lisaks üldplaneeringu kooskõlastamisele oleme planeeringuprotsessis kultuuripärandi valdkonna asjatundjana andmas soovitusi, nõu ja juhiseid üldplaneeringu koostamisele, et tagada elukeskkonna parendamist ning säästvat arengut, sest kultuuripärand ei ole üksnes muinsuskaitseaduse alusel

kultuurimälestiseks tunnistatud objektid ja alad, vaid kultuuriväärtuslik keskkond laiemalt.¹ Näiteks on üldplaneeringu koostamisel planeerija üheks ülesandeks miljöövärtuslike alade ja väärtuslike üksikobjektide määramine ning nende kaitse- ja kasutustingimuste seadmine ning kohaliku tähtsusega kultuuripärandi säilitamise meetmete, sealhulgas selle üldiste kasutustingimuste määramine (PlanS § 75 lg 1 p 16, 17).

Üldplaneeringus saab tähistada ka väärtuslikud maastikud (Euroopa maastikukonventsioon), kasutades muuhulgas ära juba olemasolevaid hoolduskavade andmeid ja täpsustades maakonnaplaneeringust tulenevaid alasid.

Muinsuskaitseamet soovib üldplaneeringutes siduda kultuurimälestiste teema valdkonnaüleselt teiste üldplaneeringu ülesannetega. Erinevad riigi huvid peavad olema tasakaalus ning omavahel lõimitud – kultuurimälestiste säilimine, sotsiaalteemad, säästev areng, elamisväärne keskkond.

1. Muinsuskaitseadusest tulenevad nõuded üldplaneeringule

Järva valla üldplaneeringu koostamisel tuleb arvestada riikliku kaitse all olevate kultuurimälestiste ja nende kaitsevöönditega. Mälestiste nimekiri on kättesaadav kultuurimälestiste riiklikus registris (<https://register.muinas.ee>), millel on olemas riskasutus Maa-ameti kaardirakendusega – mälestiste ja nende kaitsevööndite täpne paiknemine on näha Maa-ameti kaardirakenduse kultuurimälestiste kaardikihil. Muinsuskaitse põhimõtted on välja toodud muinsuskaitseaduse (MuKS) § 3 ja kaitsevööndi eesmärgid § 14. Mälestiste piiride kohta tekkivate küsimuste korral palume ühendust võtta Muinsuskaitseameti kartograafianõunikuga.

1.1. Riiklikud kultuurimälestised

Riikliku kaitse all olevaid kultuurimälestisi tuleb käsitleda üldplaneeringu seletuskirjas eraldi peatükina. Muinsuskaitseamet soovib käsitleda üldplaneeringu seletuskirjas kultuurimälestisi tabeli vormis või nimekirjana (vt lisa 1), kus hinnatakse mälestise tehnilist seisundit, kasutusfunktsiooni, leevendusi, kavandatavaid tegevusi, jm. Mälestised näitavad piirkonna ning kultuurimaastiku ajaloolist mitmekihilisust, mistõttu tuleb planeerimisel lähtuda mälestisi säästvast põhimõttest ning arvestada avalike huvidega.

Mälestiste kasutuses hoidmine ja kasutuseta mälestistele funktsiooni leidmine peab olema valla üldplaneeringus käsitletav teema. Korrastatud ja hoitud kultuuriväärtused loovad elamisväärsema ja atraktiivsema elukeskkonna, mis aitab kaasa elukvaliteedi tõusule, loob töökohti, elavdab majandust ja kasvatab piirkonna konkurentsivõimet.

Üldplaneeringu kaartidel tuleb tähistada maa-alalised mälestised alana, üksikmälestis näidata punktina. Kaardimaterjali väljatrukil võivad mälestised olla tähistatud eristuva leppemärgiga.

Järva vallas on kokku 432 riikliku kaitse all olevat mälestist, s.h:

31 ajaloomälestist

143 arheoloogiamälestist

92 ehitismälestist

177 kunstimälestist

Siinjuures väärrib esile toomist, et Järva valla kunstimälestiste hulgas on 6 kaitsealust risti (17. saj.; paas), mis paiknevad väljaspool kirikuaedasid ja kalmistuid. Ristid asuvad metsas või metsa servas ja tee ääres.

---

¹ Vt Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon (edaspidi: *Euroopa maastikukonventsioon*). Artikkel 1 (RT II 1995, 10, 53), Euroopa arhitektuuripärandi kaitse konventsioon. Artikkel 1 (RT II 1996, 36, 133) ja Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon. Artikkel 1 p 3 (RT II 1996, 36, 134).

Analoogseid kaitsealuseid paeriste mujal Eestis pole (samas on varasemalt olnud selliseid muistiseid oluliselt arvukamalt).

Mälestiste (eriti arheoloogiamälestiste) puhul tuleb arvestada sellega, et nende arv võib ajas muutuda uute mälestiste ja leukohtade lisandumise läbi. Seetõttu lähtuda planeeringu puhul kõige värskematest kultuurimälestiste registri andmetest ning vajadusel konsulteerida Muinsuskaitseameti nõunikega.

2. Muinsuskaitseameti ettepanekud ja soovitused muudes kultuuripärandit puudutavates teemades parema planeerimislahenduse saamiseks.

Muinsuskaitseamet kultuuripärandi valdkonna asjatundjana soovib üldplaneeringu koostamisel kaardistada ja arvestada järgmisi teemasid, mis vajavad planeeringu elluviimisega kaasneva võivate mõjude hindamist, et tagada planeeringualal säästva arengu põhimõtteid järgiv ja kultuurimaastiku ajalise mitmekihilisust säilitav elukeskkonna parendamine.

2.1. Veel avastamata arheoloogiapärandi prognoosimine

Üldplaneeringu koostamisel tuleb silmas pidada, et lisaks riigi kaitse all olevatele arheoloogiamälestistele on maastikul palju avastamata arheoloogiapärandit, millega arvestamine tagab kultuurimaastiku ajalise mitmekihilisuse säilimise. Arheoloogiapärandit kui inimtekkelisi või selge inimõjuga kohti võib olla kõikjal, kuid nende paiknemise tõenäosust on paljudel puhkudel võimalik maastikku analüüsides prognoosida. Näiteks juba teada olevate muinas- või keskaegsete asustuskeskuste lähedalt või samatüübilistelt maastikelt on tõenäosus avastada varasemate inimeste elu- ja matmispaiku (nt mere, järvede ja jõgede rannamoodustistelt kiviaegseid asulakohti, vanade külade lähedal liivastelt küngastelt külakalmistuid jne).

Arheoloogiapärandi seisundit ja säilimist mõjutab senise maakasutuse muutmine, eeskätt ehitus-, kaev- või muu mullatöö (nt kaevandused, suured taristuobjektid, ulatuslikud uued elamu- ja tööstusalad, jõesuudmete süvendamine jms). Aladel, kus üldplaneeringuga kavandatakse senise maakasutuse muutust, mis toob endaga kaasa ulatuslikke kaevetöid, on üldplaneeringu koostamise käigus vajalik ja põhjendatud markeerida ära tõenäolised arheoloogiliselt väärtuslikud alad, kus hiljem tuleb keskkonnamõju hindamisel läbi viia arheoloogiline uuring (leire või eeluuring², olenevalt planeeritavast ja planeeringuala suuruselt) (MuKS § 31 lg 3, ÜP nõustik ptk 4.7.1, samuti arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioonis toodud põhimõtted, millega soovitatakse konventsiooniga ühinenud riikidel hoolitseda, et mh arheoloogiapärandisse puutuv oleks arvesse võetud eri astme planeerimiskavad³).

Juhised veel avastamata arheoloogiapärandi prognoosimiseks sõnastatakse igakord, lähtuvalt linna või valla eripäradest. Üldplaneeringu koostamise ja selle keskkonnamõju strateegilise hindamise käigus arheoloogiliselt väärtuslike alade prognoosimiseks tuleb eriti silmas pidada riigi kaitse all olevaid arheoloogiamälestiste ja arheoloogiliste leiukohtade kontsentratsioonialasid, kuid lisaks allikakriitiliselt koondada arheoloogia arhiivides olevaid andmeid ja teha üldistav analüüs ajalooliste kaartide ning tänapäevase reljeefi- ja maakasutuskaartide põhjal.

2.2. Olemasolevad ja potentsiaalsed miljööväärtuslikud alad

Kohalikku kultuuripärandit silmas pidades võivad miljööväärtuslikud alad olla nii tüüpilised kui ka eriomelised ehitatud keskkonnad. Miljööväärtuslike alade määramisel soovitame analüüsida väljakujunenud asustusstruktuuri ja teedevõrku ning muid paigale omaseid väärtusi: krundi suurusi, hoonestuslaadi, hoonestuse ja muid kujundamise elemente, ehitusmaterjale, maakasutust jms.

² Arheoloogilise uuringu liigid on kirjeldatud muinsuskaitseaduse alusel antud uuringute nõudeid puudutavas Kultuuriministri määruses.

³ Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon. Artikkel 5 (RT II 1996, 36, 134).

Miljööladele seatavad kaitse- ja kasutustingimused peavad tagama uue hoonestuse ja maakasutuse sobitumise vanaga, et olemasolevad väärtused säiliks ja tõuseksid esile (PlanS § 75 lg 1, p 16).

Miljööväärtuslike alade ja väärtuslike üksikobjektide määramisel saab kasutada varasemaid uuringuid, sealhulgas Muinsuskaitseameti tellitud valdkondlikke uuringuid. Need on leitavad Muinsuskaitseameti arhiivist (Pikk 2, Tallinn), enamik neist on digitaalselt olemas ka Muinsuskaitseameti kodulehel ja registris:

1. Maaehituspärandi andmekogu (<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=rehemaja&action=list>);
2. 20. sajandi väärtuslik arhitektuur (<https://register.muinas.ee/admin.php?menuID=architecture>);
3. Koolimajad (https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Maakoolimajad/Maakoolimajad%20koos.pdf);
4. Vallamajad (https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Vallamajad/20saj.Vallamajad.pdf);
5. Palvemajad (https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Palvemajad/palve.pdf);
6. Meiereid (Muinsuskaitseameti arhiiv, Pikk 2, Tallinn);
7. Militaarpärand (<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=militaryheritage>);

Vajadusel viia läbi täiendavaid inventeerimisi ja koguda infot kohaajaloolastelt ning muuseumitest.

Järva vallas on varasemalt Eesti Vabaõhumuuseumi eestvedamisel inventeeritud Esna aleviku ja Kareda küla piirkonda. Esna raudteealevik ja Kareda küla on mõlemad kõrge miljööväärtusega piirkonnad Järva vallas. Miljööväärtuslikud hoonestusalad on soovitatav määratleda ka Järva-Jaanis ja Amblas.

Samuti tuleks kindlasti hinnata Jalgsema külatuumiku miljööväärtusi. Jalgsema küla tuumik on samas kohas paiknenud muinasajast tänaseni (külas on arvukalt arheoloogiamälestisi). Jalgsema külas asuva Anso-Mardi talu hoonekompleks on kõrge arhitektuuriväärtusega ning samal ajal kultuurilooliselt oluline koht (perekond Pitka kodutalu ja lugudega seostatav paik – nt „Jalgsemaa Kitse-eide muinasjutud“). Küla hoonestatud tuumik koos kõrvalasuva Jalgsema hoiualaga moodustab väga väärtusliku maastiku ning külas on säilinud ajalooline kinnistustruktuur, mida looduses võib aimata kõlviku piiride järgi (kahjuks pole säilinud kinnistute piiridel asunud kiviaedasad).

Järva valla üldplaneeringu lähteseisukohtade p 1.15 kohaselt käsitletakse üksnes kehtivates üldplaneeringutes määratletud miljööväärtuslike alad. Kindlasti ei tohiks koostatavasse üldplaneeringusse üle tuua üksnes eelnevalt määratletud alad, kuna liitunud valdade üldplaneeringud käsitlevad antud teemat väga erineval tasemel (või ei käsitle üldse). Vajalik on terviklik ülevaade ja teadlik käsitlus ühinenud valla ulatuses.

2.3. Ajalooliselt väärtuslikud üksikobjektid, sh vaimse kultuuripärandi objektid

Kaardistada mälestistest ja miljööväärtuslikest aladest välja jäävad ajalooliselt väärtuslikud hooned, monumendid, pühakohad, kalmistud, sillad, teed, tähised jne, analüüsida nende seisundit ning lisada säilimiseks ja traditsiooniliseks kasutuseks vajalikud tingimused (PlanS § 75 lg 1 p 16).

Kultuuriväärtust võivad kanda mitmesugused ajaloosündmustega ning kultuuritegelaste elu ja tegevusega seotud paigad, kohaliku või piirkondliku kombestikuga seotud kohad ja nähtused, samuti kohapeal tuntud muistenditega seotud paigad, mis on sageli kohalikele inimeste eneseteadvustamise, samastumise ja rekreatsiooni kohtadeks.

Näiteks on Lõuna-Eestile omased pika ajaloo ja elava kultuuritraditsiooniga ristipuud ja -metsad, mis on kujunenud paljude inimpõlvade rituaalse maastikukasutuse tulemusena. Kultuuriministeeriumi ajalooliste looduslike pühapaikade arengukava raames on kaardistatud üle Eesti mitmesuguseid looduslikke pühapaiku (allikaid, puid, kive, hiiekohti jms). Üle Eesti on mitme piiriülese projekti raames Riigimetsa Majandamise Keskuse juhtimisel kaardistatud pärandkultuuri objekte nii metsas kui mujal. Infot piirkondlikult oluliste paikade kohta leiab:

- RMK hallatavalt pärandkultuuri kaardikihilt (<https://geoportaal.maaamet.ee/est/Teenused/Kaardirakendused/Parandkultuuri-kaardirakendus-p160.html>);
- Ajalooliste looduslike pühapaikade inventuuride kohta saab infot Muinsuskaitseametist.

Järva vallas on näiteks aset leidnud mitmeid omariikluse sünniga seotud sündmusi (Vaali vabariigi välja kuulutamine) ja elanud ning tegutsenud nimekaid isikuid. Oluliste sündmuste ja isikutega seotud paikad ja pärandobjekte on võimalik teadvustada, väärtustada ja säilitada üldplaneeringus selleks tingimusi luues ja seades. Ühe näitena Järva vallast saab välja tuua Vaali külas asuva Palsu talu elamu, mis on kõrge arhitektuuriväärtusega ehitis ning ühtlasi olnud kultuurilooliselt olulise perekond Jürmani kodukoht.

2.4. Maastikupilt ja väärtuslike maastike piiride täpsustamine

Analüüsida väärtuslikke vaateid maastikus ja märkida vaated kultuurilooliselt olulistele objektidele, vaatekoridorid kanda kaartidele.

Keskkonna kultuuristamisel on soovitatav väärtustada varasemate põlvkondade tööd. Ajaloolist väärtust omab maastikumuster, kus võib leida muinas-, mõisa-, talu- ja nõukogudeaegseid objekte. Väärtuslikud on maastikud, kus on kiviaiad, endiste hoonete vared, lahtised madalad kraavid, alleed, veskite paisud, teed, veskijärved jm kultuurilist eripära väljendavad objektid.

Järva valla üldplaneeringu KSH väljatöötamise kavatsuse eelnõus on väärtuslike maastike peatükis 3.2.3 Tabel 3.4, mis on väljavõte Järva maakonnaplaneeringust. Tabelis on toodud väärtuslike maastike arengusootused ja inventeerimisvajadused, mida tuleks üldplaneeringu koostamise käigus kindlasti täpsustada. Näiteks kajastamist leidnud Esna mõisa kabel ja Kodasema mõis ei asu üldse Järva vallas vaid Paide linnas ning inventeerimisvajaduste all kirjeldatud alusandmestik Esna ja Kareda piirkonna kohta on suures osas olemas (lisaks Eesti Vabaõhumuuseumi teostatud tööle on Kareda küla kohta koostatud põhjalik raamat „Kareda - muinas-Järvamaa süda : Kareda küla 800“). Seega väärtuslike maastike piiride täpsustamine (või miljööväärtuslike hoonestusalade määratlemine) ja täpsemate tingimuste seadmine ning hooldussoovituste andmine on võimalik ilma täiendava inventeerimiseta. Samuti on tabelis väärtuslikuna määratletud Ammuta maastik, kus lisaks loodusväärtustele paikneb arvukalt arheoloogiamälestisi ning Maa-ameti pärandkultuuri kaardirakenduse kihil on kaardistatud ja teabega varustatud hulk pärandobjekte (nt Kiidakaev, mõisate piiri tähistav massiivne kiviaed, Ammuta koorejaam jpt). Alusandmestik võimaldab väärtusliku maastiku piisavalt põhjalikku käsitlust üldplaneeringus.

Täiendavate küsimuste korral palume pöörduda Muinsuskaitseameti Järvamaa nõuniku, ameti valdkonna juhtide ja nõunike poole.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Karen Klandorf

Järvamaa nõunik
 Tel 385 0184, 57 822 656
karen.klandorf@muinsuskaitseamet.ee
 Rütli 25, Paide

Lisa 1

Näidis riiklikus registris oleva kultuuripärandi soovituslikuks kajastamiseks üldplaneeringus. Tabelis kaldkirjas olev tekst on näidiseks ja infoks, mille eesmärk on hõlbustada tabeli koostamist, ega ole konkreetselt seotud Järva vallaga.

Sõltuvalt kohaliku omavalitsuse kultuuripärandi eripärest, võib tabel kajastada kõiki omavalitsuse territooriumil asuvaid mälestisi või kui neid on valla territooriumil väga palju, siis on mõistlik kajastada mälestisi liigiti koondatult – nt lohukivid, kivikalmed jm ühe tabeli kirjena. Tabeli koostamine ei ole kohustuslik. Tabeli formaat annab võimaluse mälestiste teemad ülevaatlikult koondada.

Tabel koostatakse Muinsuskaitseameti nõunike ja planeerija (ka KOV-i) koostöös.

Reg-nr	Mälestise nimi	Seisund	Kavatsetavad tegevused	Leevendused	Märkused
23816	<i>Räpina mõisa peahoone</i>	<i>rahuldav</i>	<i>kasutuses (muuseum, muusikakool), osaliselt restaureerimisel, hoida avalikus kasutuses</i>	<i>ei tehta</i>	
18513	<i>Kivikalme</i>	<i>rahuldav</i>	<i>kalmel ja selle lähiumbruses on kündmine keelatud</i>	<i>kivikalmete piirkonda saab kasutada väiksemate rohusööjate karjamaana</i>	
27174	<i>Vabadussõja mälestussammas</i>	<i>rahuldav</i>	<i>tagada pidev hooldus</i>	<i>ei tehta</i>	
13326	<i>Linnus „Lõhavere linnamägi“</i>	<i>rahuldav</i>	<i>tagada pidev hooldus, avalikus kasutuses</i>	<i>ei tehta</i>	<i>riigimaa</i>